

їзм, самокритичність; е) як його оцінюють Ваші знайомі (хто конкретно), поважають його чи ні, які якості цінують в ньому, а які осуджують; є) як він відноситься до праці (чи любить працювати, чи добросовісний у роботі, долає труднощі чи готовий «зхалтурити», виконати завдання без душі, як-небудь, не переживаючи за якість роботи); ж) яке його відношення до алкоголю, як алкоголь впливає на його стан та поведінку; з) хто у нього друзі (якщо знаєте – назвіть); чи є у нього вороги, якщо так, то хто вони, на якій підставі ворогують; и) як він відноситься до дотримання законів, правопорядку, правил пристойності, чи чиняв ганебні вчинки, злочини; чи відомо Вам про вчинення ним злочину та яка Ваша думка про це? Чи відомо Вам теперішнє місцезнаходження останнього? [11, с. 29–30]. Деякі з цих запитань можуть бути задані і свідкам інших катего-

рій, які добре знайомі з підозрюваним і мають відомості, що характеризують його особу.

Висновки. Таким чином, допит є однією з форм отримання доказової інформації через фіксацію показань, процесуальний засіб формування і перевірки доказів. У результаті допиту отримується і перевіряється значна частина відомостей про злочин, особу підозрюваного, обвинуваченого, встановлюються мотиви та мета злочину, а також умови, за яких він вчинявся. При підготовці до допиту свідка слід враховувати, до якої категорії свідків він належить і визначати відповідну тактичну лінію допиту. Важливо уважно ознайомитись із повноваженнями допитуваного та його участю в здійсненні відповідних операцій щодо майна благодійної організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Порубов Н.И. Допрос на предварительном следствии / Н.И. Порубов // Публичное и частное право. – 2010. – Вып. II (VI). – С. 127–133.
3. Удалова Л.Д. Допит як засіб процесуального доказування на досудовому слідстві / Л.Д. Удалова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2002. – № 4. – С. 123–126.
4. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики : [монографія] / В.Ю. Шепитько. – Харьков : Гриф, 2002. – 349 с.
5. Лившиц Е.М. Тактика следственных действий / Е.М. Лившиц, Р.С. Белкин. – М. : Новый Юрист, 1997. – 176 с.
6. Питерцев С.К. Тактические приемы допроса: [учебное пособие] / [С.К. Питерцев, А.А. Степанов]. – СПб., 1994. – 56 с.
7. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология : [учебное пособие] / В.Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 156 с.
8. Волобуев А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : [навч. посібник] / А.Ф. Волобуєв. – Х. : Рубікон, 2000. – 272 с.
9. Коновалова В.О. Правова психологія : [навч. посібник] / В.О. Коновалова. – Х. : Основа, 1996. – 184 с.
10. Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із порушеннями бюджетного законодавства : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р.Л. Степанюк ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 261 с.
11. Питерцев А.А. Тактика допроса на предварительном следствии и в суде / А.А. Питерцев, А.А. Степанов. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с.

УДК 343.98

ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ТАКТИЧНИЙ ЗАСІБ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ГРОШЕЙ

TACTICAL OPERATION AS COMPLEX TACTICAL MEANS OF INVESTIGATION OF A FAKE OF MONEY

Богачук В.С.,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри права

Академії рекреаційних технологій і права

Обґрунтовано, що причиною недостатньо ефективної протидії підробленню грошей є недовіра рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів (тактичних операцій). Зроблено висновок, що проблема комплексного використання тактичних засобів сьогодні є актуальним науковим завданням, обумовленим потребами практики. Виокремлено систему принципів проведення тактичних операцій під час розслідування підроблення грошей, запропоновано стадії та етапи проведення таких операцій.

Ключові слова: підроблення грошей, фальшивомонетництво, тактична операція, тактико-криміналістичний засіб, криміналістичний комплекс, комплекс слідчих (розшукових) дій.

Обосновано, что причиной недостаточно эффективного противодействия подделке денег является недейственность рекомендаций по проведению отдельных следственных (розыскных) действий и их комплексов (тактических операций). Сделан вывод, что проблема комплексного использования тактических средств сегодня является актуальной научной задачей, обусловленной потребностями практики. Выделена система принципов проведения тактических операций во время расследования подделки денег, предложены стадии и этапы проведения таких операций.

Ключевые слова: подделка денег, фальшивомонетничество, тактическая операция, тактико-криминалистическое средство, криминалистический комплекс, комплекс следственных (розыскных) действий.

The reason not enough effective counteraction to a fake of money is impracticability of recommendations about carrying out of separate investigatory (search) actions and tactical operations. Today the problem of complex use of tactical means is the actual scientific problem caused by requirements of practice. The system of principles of carrying out of tactical operations is allocated at investigation of a fake of money, stages and stages of carrying out of such operations are offered.

Key words: fake of money, printing of a counterfeit money, tactical operation, tactics criminalistics means, criminalistics a complex, complex of investigatory (search) actions.

Постановка проблеми. Поглиблення кризових явищ в економіці та політиці нашого суспільства обумовлюють загальне зростання злочинності, у якій особливу гостроту має підроблення грошей. Аналіз розвитку сучасного стану підроблення грошей, форм і методів боротьби з ним, а також історичних аспектів розвитку таких кримінальних правопорушень свідчить про тенденції подальшого розвитку організованості даного виду злочинності, її глобалізації та транснаціоналізації, що, безсумнівно, являє загрозу економічній безпеці держави.

Сучасні фальшивомонетники активно й успішно адаптуються до нових форм і методів підприємництва, вміло використовують новітні технічні засоби, досягнення в області комп'ютерної техніки, поліграфії, унікальні комп'ютерні програми, засоби зв'язку й оргтехніку, банківські й валютні технології, досягнення в області природничих наук. Значне поширення високоякісної комп'ютерної техніки, удосконалення поліграфічного устаткування, рівень освіти і технічних знань, які значно зросли за останні роки, посилення міграційних процесів і активно функціонуючий ринок обміну валют сприяють поширенню підроблення грошей на території України.

Однією з причин недостатньо ефективної протидії підробленню грошей є недосконалість методів розслідування, недовість рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та їх комплексів (тактичних операцій).

Стан дослідження. Слідча практика останніх років свідчить про те, що поодинокі слідчі (розшукові) дії та окремі тактичні прийоми є ефективними далеко не у всіх випадках. Зазвичай вони досягають мети лише тоді, коли реалізуються в сукупності з іншими слідчими (розшуковими) діями й різними заходами, а також у комбінації з іншими тактичними прийомами. Тобто мова йде про застосування комплексу тактико-криміналістичних засобів, що є одним з найбільш кращих методів, використовуваних у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Дослідження проблем комплексного використання тактичних засобів сьогодні є актуальним науковим завданням, обумовленим потребами практики. От чому в останні роки в криміналістичній науці особлива увага приділяється проблемам комплексного використання тактико-криміналістичних засобів різних рівнів. Варто погодитися з тим, що дослідження цих проблем мають яскраво виражене прикладне значення. Розробка рекомендацій з використання комплексних тактичних засобів при розслідуванні кримінальних правопорушень як напрям у науці криміналістики фахівцями сьогодні визначається авангардним [1, с. 3]. Разом з тим думаємо, що поняття тактико-криміналістичного комплексу не повинне ототожнюватися з поняттям криміналістичного комплексу, який є більш широким за своїм змістом.

Виклад основного матеріалу. Тактична операція являє собою вид тактичних комплексів або комплексний тактичний засіб. У широкому плані тактична операція може бути визначена як відносно самостійна специфічна тактична структура діяльнісного типу, реалізована суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності для виконання певного тактичного завдання в умовах сформованої слідчої ситуації. Тактична операція є формою організації розслідування, яка включає комплекс слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів і комбінацій, які супроводжують ці дії, а також оперативно-розшукових та інших заходів, об'єднаних виконанням конкретного проміжного завдання розслідування. При цьому оперативно-розшукові заходи як елементи тактичної операції створюють необхідні умови, що забезпечують результативність і безпеку слідчих (розшукових) дій, які входять до змісту даної тактичної операції. У той же час слідчі дії можуть забезпечувати подальші оперативно-розшукові заходи в структурі єдиної тактичної операції.

До змісту конкретних тактичних операцій може бути включена сукупність слідчих, оперативних, організаційних та інших дій, розроблюваних і здійснюваних у процесі розслідування, які проводяться за єдиним планом під загальним керівництвом слідчого з метою виконання такого тактичного завдання, яке не може бути виконане проведенням окремої або навіть декількох слідчих (розшукових) дій. У цьому плані тактична операція може бути охарактеризована як локальна методика виконання самостійних окремих завдань розслідування.

Систему *принципів* проведення тактичної операції при розслідуванні підроблення грошей складають загальні принципи слідчої діяльності, а саме: законність, наукова обґрунтованість, етичність, планомірність та інші, а також спеціальні принципи, які впливають із особливостей тактичної операції як специфічного тактико-криміналістичного засобу розслідування підроблення грошей [2, с. 151].

Загальні принципи розслідування під час проведення тактичної операції не відрізняються від інших видів діяльності слідчого, однак певна специфіка є щодо дії спеціальних принципів. Тому на них ми зупинимося детальніше.

Серед спеціальних принципів проведення тактичної операції під час розслідування підроблення грошей слід виділяти: індивідуальність у розробці; проведення криміналістичного аналізу кримінального правопорушення; комплексність тактичної операції; підвищена організованість тактичної операції; повне використання можливостей учасників; динамічність; поєднання колегіальності і єдиноначальності в ході реалізації операції; завершення операції процесуальною фіксацією її результатів.

Індивідуальність у розробці й проведенні тактичної операції полягає в тому, що така операція під час розслідування підроблення грошей повинна проводитися з урахуванням конкретних умов, обставин справи, особливостей особи підозрюваного, взаємин учасників розслідування й інших значимих факторів [3, с. 121].

Реалізація принципу *проведення криміналістичного аналізу злочину* полягає в тому, що тактична операція при розслідуванні підроблення грошей може бути ретельно підготовлена й успішно реалізована тільки у випадку проведення слідчим, у ході підготовки до неї, криміналістичного аналізу всіх наявних фактів розслідуваного правопорушення. Такий аналіз є методом опосередкованого пізнання протиправної події і полягає у виявленні окремих структурних елементів кримінального правопорушення (суб'єкта, предмета замаху, мотиву, засобів досягнення протиправної мети, наслідків і іншого), окремому дослідженні кожного з елементів і подальшому розгляді їх у комплексі та взаємозв'язку.

Комплексність проведення тактичної операції полягає у тому, що перевага тактичної операції, у порівнянні з окремо проведеною слідчою (розшуковою) дією або оперативно-розшуковим заходом, досягається за рахунок поєднання в її складі декількох взаємозалежних дій. Така система дій вимагає для реалізації поєднання інформаційних, організаційних, логічних, психологічних та інших аспектів діяльності слідчого. Комплексний характер проведення тактичної операції під час розслідування підроблення грошей проявляється також у використанні широкого кола методів практичної діяльності суб'єктів розслідування для досягнення мети операції (логічних методів пізнання, психологічного аналізу, методів збору й обробки інформації, моделювання й ін.) [2, с. 152].

Підвищена організованість тактичної операції полягає у забезпеченні високого рівня організованості її підготовки та реалізації під час розслідування підроблення грошей, виходячи з її складної структури, значної кількості виконавців і обмеженого часу проведення. Така організованість операції виражається в чіткому з'ясуванні усіма учасниками операції загальної спрямованості їх дій; попередньому розподілі обов'язків між собою з урахуван-

ням функцій; ретельному плануванні тактичної операції; здійсненні єдиного керівництва, постійного контролю й координації з боку керівника; колегіальному обговоренні найбільш складних питань та ін.

Принцип *повного використання можливостей* учасників операції для досягнення її кінцевої мети полягає у тому, що наявні в учасників операції можливості (процесуальні, оперативно-розшукові, оперативно-технічні, інформаційно-аналітичні й інші) доцільно використовувати максимально повно й ефективно [3, с. 125–126].

Динамічність тактичної операції проявляється у тому, що її реалізація вирізняється високим ступенем рухливості, обумовленої ситуаційним характером розслідування підроблення грошей. Цей принцип передбачає можливість і необхідність оперативної зміни сукупності слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів, які утворюють таку операцію, послідовності, часу й тактики їх проведення, складу суб'єктів (учасників операції) залежно від особливостей слідчої ситуації, яка складається на певний момент розслідування.

Поєднання колегіальності і єдиноначальності під час проведення тактичної операції полягає у тому, що переваги колегіального підходу до вирішення питань проведення такої операції сприяє поліпшенню якості пізнавальної діяльності її учасників, забезпеченню найбільш повного обговорення виниклих проблем і скороченню часу на підготовку й виконання дій; однак організуючим моментом процесу проведення операції при розслідуванні підроблення грошей варто вважати одноособове керівництво операцією з боку конкретної посадової особи, яка здійснює розслідування у кримінальному провадженні, на неї покладають повноваження з ухвалення остаточного рішення про проведення конкретної тактичної операції, визначення її мети, формування комплексу засобів реалізації такої операції, складу учасників, контролю й координації їх дій, оцінки ходу й результатів її проведення; маючи самостійність у прийнятті рішень, керівник несе повну відповідальність за своєчасність і якість проведення операції [3, с. 127–128].

Принцип *завершення тактичної операції процесуальною фіксацією результатів* полягає у тому, що по кожній тактичній операції під час розслідування підроблення грошей повинна забезпечуватися повнота процесуальної фіксації здійснюваних у межах операції дій, в ході яких отримується доказова інформація [2, с. 153].

Етапи проведення тактичної операції під час розслідування підроблення грошей. У тактичній операції, яка реалізується в ході розслідування підроблення грошей, виділяються три стадії її розвитку: перша стадія – підготовки; друга – реалізації; третя – завершальна стадія. Кожна із стадій припускає послідовне проходження низки етапів. На підготовчій стадії виділяють такі етапи: 1) побудова й вивчення уявної моделі сформованої слідчої ситуації; 2) визначення тактичних завдань; 3) ухвалення рішення про необхідність проведення тактичної операції й розроблення її програми; 4) вжиття заходів із забезпечення програми тактичної операції на стадії її підготовки.

Вивчення й оцінка уявної моделі ситуації дозволяє визначити проблему, яка підлягає вирішенню шляхом реалізації тактичної операції. З'ясування характеру і змісту проблеми відкриває шлях до розуміння й формулювання першочергового завдання подальшого розслідування. Таке завдання розглядається як мета тактичної операції. Виявлення в ситуації двох і більше проблем вказує на необхідність розроблення й реалізації декількох тактичних операцій, які можуть проводитися незалежно одна від одної або перетинатися в частині певних елементів. У таких випадках реалізація тактичних операцій проводиться паралельно, починаючись одночасно, або шляхом проведення в задалегідь визначеній послідовності.

Будь-які дії, особливо їх системи, виконуються лише після того, як ухвалено рішення про їх проведення. Ухва-

лення рішення про реалізацію операції при розслідуванні підроблення грошей здійснюється за загальними правилами прийняття будь-якого рішення. Приймаючи таке рішення, слідчий повинен проаналізувати доцільність (процесуальну, технічну, технологічну й ін.) і реальну можливість реалізації операції. Обов'язково враховується наявність відповідної мети, яка може бути досягнута не іншим способом, а тільки шляхом реалізації зазначеної операції, а також наскільки здійсненні пов'язані з нею очікування і чи не завищені вони [3, с. 135–136].

Після прийняття рішення й визначення мети тактичної операції мета конкретизується на основі визначення кола завдань, які необхідно виконати для її досягнення, намічається послідовність їх виконання. Мета і завдання є базовими елементами програми тактичної операції. До такої програми також включаються дії, які повинні проводитися, послідовність цих дій, питання, на які необхідно одержати відповідь, час, місце їх проведення й початку операції. Поряд із цим до загальної програми входять окремі елементи тактичної операції (її учасники, їх функції, обов'язки, тактичні прийоми (комбінації) і т. ін.).

Програма, яка розраховує на успіх, повинна бути належним чином забезпечена, у першу чергу, – організаційно. Важливим моментом організаційної діяльності на стадії підготовки тактичної операції є кадрове забезпечення програми. Це питання вирішується з урахуванням того, наскільки екстреною є тактична операція, для досягнення якої мети вона планується, які її масштаби й регіональне охоплення, характер і обсяг майбутньої роботи. Виходячи із цього, створюється тимчасова група виконавців тактичної операції, яка формується на період проведення операції начальником підрозділу за поданням особи, у провадженні якої перебуває кримінальне провадження. Якщо розслідування здійснюється бригадним методом, у тактичній операції беруть участь усі члени групи або певна її частина. Можливі ситуації, коли проведення тактичної операції доцільне лише на основі поєднання зусиль і можливостей працівників різних правоохоронних органів. За необхідності до участі в тактичній операції можуть бути залучені фахівці (в якості спеціалістів), а також допоміжний-технічний персонал.

Групова форма проведення тактичних операцій припускає призначення керівника операції, розподіл обов'язків між її учасниками, розроблення планів роботи для кожного з них, вирішення питання про обмін проміжною інформацією й низку інших проблем. Важливим є тактичне забезпечення операції. Для цього визначається загальна стратегія роботи й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, лінія поведінки їх учасників, найбільш доцільні правила і прийоми проведення тих або інших слідчих дій, прогнозуються різні варіанти розвитку ситуації й відповідних реакцій виконавців операції. У ході підготовчої діяльності вживаються заходи щодо забезпечення майбутньої роботи необхідними засобами криміналістичної й іншої техніки, транспортом, засобами зв'язку й здійснюються інші заходи.

У структурі діяльності з реалізації програми тактичної операції (робочої стадії) виділяються три етапи: перший – початковий; другий – проміжний; третій – завершальний. Кожному етапу відповідають свої завдання, шляхи, засоби й методи їх виконання. Робоча частина початкового й проміжного етапів тактичної операції реалізується в режимі проведення виконуваних одна за одною дій, які вибудовуються у своєрідний ланцюжок, або в режимі одночасного їх проведення, що розгортається в серію таких дій (однотипних або різнотипних), які реалізуються паралельно одна одній.

Під час визначення напрямку, характеру й змісту роботи на кожному етапі повинні враховуватися особливості сформованої ситуації, мета операції, реальні можливості її учасників. Якщо робота на початковому етапі тактичної операції припускає необхідність створення передумов,

які об'єктивно сприяють ефективному розвитку тактичної операції, то діяльність на проміжному етапі повинна виходити із завдання закріплення й примноження досягнутих раніше результатів. Причому аналіз і оцінка первинних результатів, досягнутих на початковому етапі тактичної операції при розслідуванні підроблення грошей, дозволяють іноді скорегувати намічену програму, уточнити, доповнити або, навпаки, скоротити її, здійснити необхідні кадрові перестановки, переглянути обов'язки або замінити учасників операції.

Завершальний етап припускає, насамперед, підведення підсумків тактичної операції, оцінку досягнутого, беручи до уваги як успіхи, так і промахи й невдачі. На цій основі приймається рішення про завершення тактичної операції або про доведення її до логічного кінця, якщо щось пропущено, недороблено або зроблено не так. Складаються

необхідні для оформлення проробленої роботи документи й обмірковуються питання про те, коли, яким чином варто реалізувати результати операції [3, с. 121].

Своєрідність роботи на завершальному етапі тактичної операції під час розслідування підроблення грошей значною мірою залежить не тільки від її результатів, але й від того, на якому етапі розслідування вона проводилася.

Висновок. На завершення зазначимо, що ефективність тих або інших видів пошуково-пізнавальної діяльності під час розслідування підроблення грошей, рівень їх теоретичного й методичного забезпечення багато в чому залежать від того, наскільки глибоко розроблені основні положення вчення про тактичну операцію, від того, як практика проведення тактичних операцій забезпечена відповідними методичними розробками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асташкина Е.Н. Расследование преступлений. Криминалистические комплексы : [учеб.-практ. пособ.] / [Е.Н. Асташкина, Н.А. Марочкин, А.Е. Михальчук, В.Я. Решетников]. – М. : «Приор-издат», 2003. – 112 с.
2. Перкін В.І. Принципи та класифікація тактичних операцій у криміналістиці / В.І. Перкін, В.В. Ковальова // Право і суспільство. – 2006. – № 2. – С. 150–155.
3. Чебуренков А.А. Общетеоретические положения и практические аспекты криминалистической тактики / А.А. Чебуренков. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 240 с.

УДК 343.132

ІНСТИТУТ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

THE INSTITUTE OF THE BEGINNING OF PRE-TRIAL INVESTIGATION: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

Вакулік О.А.,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби*

Залялова І.М.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби*

У статті розглядаються історико-правові передумови становлення інституту початку досудового розслідування у кримінальному судочинстві. Проводиться узагальнення наукових підходів щодо проблем початку кримінальної процесуальної діяльності.

Ключові слова: кримінальне процесуальне законодавство, початок досудового розслідування, кримінальне судочинство, слідчий, прокурор.

В статье рассматриваются исторические правовые предпосылки института начала досудебного расследования в уголовном судопроизводстве. Проводится обобщение научных подходов проблемы начала уголовной процессуальной деятельности.

Ключевые слова: уголовное процессуальное законодательство, начало досудебного расследования, уголовное судопроизводство, следователь, прокурор.

The article discusses the legal and historical background of the Institute of inception pre-judicial investigation in criminal proceedings. Scientific approaches to problem of the beginning of the criminal procedural activities are summarized.

Key words: criminal procedure legislation, start of pre-trial investigation, criminal proceedings, investigator, prosecutor.

Постановка проблеми. Науковий підхід як до реформування системи кримінального судочинства в цілому, так і до визначення шляхів удосконалення інституту початку досудового розслідування передбачає звернення до історичного минулого, що дає змогу сформувати комплексне уявлення про багаторічні традиції правотворення, досягнення та цінності національного законодавства, а також об'єктивно оцінити його недоліки [1, с. 7]. У зв'язку з цим дослідження питань, пов'язаних із історичним правовим аспектом інституту початку досудового розслідування,

набуває особливої актуальності, має наукове та практичне значення.

Стан опрацювання. Наукові підходи щодо проблем початку досудового розслідування висвітлювали такі відомі вітчизняні науковці, як А.Я. Вишинський, Н.В. Жогін, В.С. Зеленецький, В.І. Жажицький, В.В. Землянська, В.Т. Маляренко, О.М. Мироненко, І.І. Статіва, М.С. Строгович, В.М. Тertiшник, Ф.Н. Фаткуллін та інші. Ознайомлення з науковими роботами, у яких досліджувались питання історичного розвитку процесуаль-